

Психодіагностика, психологічне консультування

УДК 159.923:159.9.075:378.147

Тамара Іванівна Білуха,
кандидатка психологічних наук,
доцентка кафедри психології,
глибинної корекції та реабілітації,
Черкаський національний університет
імені Богдана Хмельницького,
м. Черкаси, Україна
ORCID: 0000-0001-9749-3347
tamara.biluha@gmail.com

Олександра Віталіївна Педченко,
кандидатка психологічних наук,
доцентка кафедри психології,
глибинної корекції та реабілітації,
Черкаський національний університет
імені Богдана Хмельницького,
м. Черкаси, Україна
ORCID: 0000-0003-4725-940X
pedcenkooleksandravitaliivna@gmail.com

**АКТУАЛІЗАЦІЯ ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ У
ПРОЦЕСІ ОПАНУВАННЯ МЕТОДАМИ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ**

Розкрито важливість формування для майбутніх психологів так званих «м'яких навичок», серед яких значну роль має здатність до творчості та креативності. Акцент зроблено на тих можливостях, які надає для розвитку креативності опанування майбутніми фахівцями методами психологічної допомоги. Цьому сприяє практична спрямованість навчальних курсів з основ консультативної роботи психолога, психокорекційної роботи і, зокрема, групової психокорекції. Підкреслено важливу роль групової психокорекційної роботи у актуалізації творчого потенціалу майбутніх фахівців. За рахунок самопізнання та самоусвідомлення, розуміння передумов втрати психічної енергії задля створення ілюзії сили «Я», маскування внутрішньої суперечності та особистісної проблеми, створюються передумови для вивільнення цієї енергії та спрямування її у творче русло, пов'язане з власним професійним та особистісним розвитком.

Ключові слова: творчий потенціал, креативність, психологічна допомога, групові психокорекції, метод активного соціально-психологічного пізнання, суб'єкт саморозвитку.

Tamara Bilukha,
PhD in Psychology, Associate Professor,
of the Department of Psychology,
Deep Correction and Rehabilitation,
Bohdan Khmelnytskyi Cherkasy National University
Cherkasy, Ukraine
ORCID: 0000-0001-9749-3347
tamara.biluha@gmail.com

Oleksandra Pedchenko,
PhD in Psychology, Associate Professor,
of the Department of Psychology,
Deep Correction and Rehabilitation,

*Bohdan Khmelnytskyi Cherkasy National University
Cherkasy, Ukraine
ORCID: 0000-0003-4725-940X
pedcenkooleksandravitaliivna@gmail.com*

ACTUALIZATION OF THE CREATIVE POTENTIAL OF FUTURE PSYCHOLOGISTS IN THE PROCESS OF MASTERING METHODS OF PSYCHOLOGICAL ASSISTANCE

The article reveals the importance of forming so-called "soft skills" for future psychologists, among which the ability to be creative and imaginative plays a significant role. The possibilities for actualizing the creative potential of future psychologists in the process of their professional training are objectified. The emphasis is on the opportunities that mastering the methods of providing psychological assistance provides for the development of creativity. This is facilitated by the practical orientation of training courses on the basics of a psychologist's consultative work, psychocorrectional work and, in particular, group psychocorrectional work. The important role of group psychocorrectional work using the method of active social and psychological cognition in actualizing the creative potential of future specialists is emphasized. In the course of group psychocorrectional work, the subject learns the infantile prerequisites for the curtailment of external activity, the prerequisites for the formation of such personal traits that hinder the development of creative potential. This is insecurity, fear of judgment and criticism, fear of showing oneself, lack of faith in one's own strength, anxiety, rigidity, dissatisfaction with oneself, etc. Traumatic experience obtained in interaction with significant people leads to the formation of internal contradiction. At the conscious level, the individual strives for self-realization and success in society, and the ability to be creative and imaginative plays an important role in this. At the unconscious level, the activity of the subject is programmed by the traumatic experience experienced in the infantile period. Through self-knowledge and self-awareness, understanding the prerequisites for the loss of mental energy in order to create the illusion of the strength of the "I", masking internal contradictions and personal problems, prerequisites are created for the release of this energy and its direction in a creative direction related to one's own professional and personal development.

Keywords: *creative potential, creativity, psychological assistance, group psychocorrection, method of active socio-psychological cognition, subject of self-development.*

На Всесвітньому економічному форумі [1], який відбувся у Давосі у 2025 році у числі важливих компетенцій майбутнього, тобто таких які будуть актуальними у період до 2030 року, розглядалася сформованість так званих «м'яких навичок» – soft skills, до яких відносяться гнучкість, адаптивність, креативність, стійкість до швидко мінливих умов праці. Ці «м'які навички» набувають актуальності через автоматизацію та розвиток технологій, а відтак трансформацію та переосмислення ролі звичних базових навичок. Результати дослідження «Future of Work 2030: як підготуватись до змін в Україні» [2] також засвідчують необхідність переосмислення компетенцій та навичок у відповідності до тих змін, які відбуваються із розвитком технологій. Підкреслюється зростання попиту на «м'які навички», зокрема на креативність та здатність до творчості. Як констатується у представлених результатах дослідження, більшість професій будуть змінюватися не за формою, а за змістом. Ці зміни вимагатимуть нових навичок, пов'язаних із креативністю, гнучкістю, здатністю до знаходження оригінальних та нестандартних рішень, генеруванню ідей, здатністю змінювати підходи до комунікації, до роботи у команді, здатністю до постійного навчання та саморозвитку, «готовністю до постійного перевинайдення себе». Тобто, на перший план виходять навички та компетенції, пов'язані із творчістю й креативністю. Що креативність є важливою у професійному плані якістю фахівця, зокрема психолога, підкреслюється у працях В. Бочелюка, П. Горностая, Н. Чепелевої, Н. Пов'якель, О. Саннікової та інших науковців [9]. Це зумовлює необхідність розглянути можливості актуалізації потенціалу творчості та креативності суб'єкта у ході його професійної підготовки.

Креативність, як важлива навичка, що має формуватися під час освітнього процесу розглядається у науковій розвідці І. Саух, П. Сауха та А. Солодовник [8]. Автори акцентують увагу, що для формування цієї навички, креативність має стати сутнісною

характеристикою управлінської діяльності у освіті. Освітня парадигма має змінитися у відповідності до нових потреб сучасності у фахівцях, які здатні бути конкурентоспроможними у епоху «високого динамізму». Той факт, що креативність може розвиватися лише у творчому процесі підкреслюється Н. Степаненко та В. Павленко [10]. Авторки наголошують на необхідності створення умов для розвитку цієї властивості упродовж усього процесу виховання та навчання, процесу особистісного та професійного становлення. М. Ткач [13] також стверджує важливість розвитку креативності студентів упродовж усього процесу їх професійної підготовки. Проблема формування творчої особистості піднімається і у колективній монографії В. Кременя, В. Ільїна, Є. Борінштейна, М. Гальченко, М. Ліпіна, Д. Погрібної та інших [11]. Р. Кириченко [4] розглядає особливості розвитку креативності у процесі навчання майбутніх педагогів. О. Сидоренко та О. Танасійчук [9] підкреслюють, що креативність є важливою особистісною властивістю психолога із огляду на те, що вона не лише сприяє підвищенню ефективності праці, але й забезпечує фахівця від емоційного вигорання. Поза увагою дослідників лишається проблема розвитку креативності майбутніх психологів у процесі їх професійної підготовки, і зокрема, у процесі опанування ними методами психологічної допомоги.

Мета статті – об'єктивувати можливості розвитку креативності майбутніх психологів у процесі їх професійної підготовки, зокрема, у процесі опанування ними методами психологічної допомоги. У термінологічному словнику [12] творчість визначається як «продуктивна людська діяльність, яка здатна породжувати якісно нові матеріальні та духовні цінності, що носять суспільно позитивний характер». У свою чергу креативність (creativeness) трактується як творчість, здатність до створення чогось нового та оригінального. Ряд понять, пов'язаних зі здатністю суб'єкта до креативності розглянуто у психологічному словнику за редакцією Н. Побірченко [6]. Так, креативні здібності трактуються як такі особистісні властивості, які дозволяють людині по-новому подивитися на щось добре відоме, побачити там нові зв'язки, нові якості та можливості або ж придумати щось цілковито нове. Автори словника розглядають також сутність креативного мислення – це здатність мислити нетрадиційно, продукувати нові та оригінальні й різноманітні ідеї, знаходити різноманітні шляхи вирішення складних проблем.

Різні підходи до тлумачення поняття креативності представлено у науковій розвідці І. Саух, П. Сауха та А. Солодовник [8]. У роботах дослідників креативність визначається як здатність суб'єкта долати мисленнєві стереотипи; здатність віднаходити нові способи вирішення різноманітних завдань та проблем; як здатність до нестандартного, творчого та гнучкого мислення. Як здатність до творчості розглядав креативність Дж. Гілфорд та наголошував на таких її параметрах як «здатність до пошуку і постановки проблеми; здатність до генерування великої кількості ідей; гнучкість, або здатність до продукування різноманітних ідей; оригінальність – здатність відповідати на стимули нестандартно; здатність удосконалювати об'єкт, додаючи деталі; здатність розв'язувати складні проблеми, тобто здатність до аналізу та синтезу» (див. [8, с. 95]). Як складне інтегральне утворення, яке складається як із когнітивних так і особистісних компонентів розглядається креативність у статті С. Шевченко та Г. Варіної [14]. В. Журавська та В. Павленко [3] до когнітивних компонентів креативності відносять такі особливості мислення як його аналітичність, незалежність, проникливість, гнучкість, готовність сприймати та усвідомлювати власні помилки і виправляти їх. Серед важливих особистісних характеристик, які входять у структуру креативності – толерантність до ситуації невизначеності та здатність зберігати спокій у такій ситуації; відкритість до нового досвіду, до нових ідей, до усього нового та незвичного; активність як особистісна властивість, здатність до імпровізації, нестандартного реагування, відсутність страху бути не схожим на інших, бути оригінальним та самобутнім, висувати нові нестандартні ідеї; здатність не

підпадати під вплив стереотипів, під вплив оцінок та точок зору інших людей. Тобто, у комплекс особистісних характеристик, які входять у структуру креативності входить стійкість суб'єкта до тиску соціального оточення, незалежність та неконформність його суджень. Ці якості передбачають сформованість у суб'єкта здатності бути автономним, яка ґрунтується на силі «Я». Серед інших особистісних властивостей, які характеризують креативну особистість – стійкість, наполегливість, здатність до самоконтролю та самоорганізованості, готовність до подолання перешкод, почуття гумору, здатність посміятися над собою, інтерес до світу, здатність захоплюватися ним, бачити нові грані навіть у добре відомому. Відповідно до бачення Е. де Боно [15] креативність суб'єкта є не природнім талантом, а є навичкою, яку можна розвивати та вдосконалювати. Тобто, дослідник вважав, що систематична робота над собою та систематичне застосування таких методів навчання, які сприяють розвитку креативності є важливими чинниками, завдяки яким особистість зможе опанувати навичкою бути креативною.

М. Ткач [13] підкреслює важливість розвитку креативності упродовж усього процесу професійної підготовки майбутніх фахівців. Дослідник розглядає креативні методи навчання, застосування яких сприяє демократизації та гуманізації взаємин між викладачами та студентами, стимулює ініціативу та різні форми творчого самовираження молоді, уникненню шаблонів у навчанні та в цілому сприяє творчій атмосфері у навчальній групі студентів та розвитку їх креативності. Серед методів, які називає М. Ткач: імітаційні ігрові та неігрові методи, метод інверсії, метод рефлексії, евристичні методи, мозковий штурм, метод особистісної аналогії або емпатії та інші. У ході професійної підготовки майбутніх психологів, зокрема у процесі вивчення основних та вибіркових дисциплін циклу фахової підготовки комплексно застосовуються виокремлені у науковій розвідці М. Ткача креативні методи навчання. Широкий спектр цих методів використовується у ході опанування студентами практичними навичками надання психологічної допомоги.

Психологічна допомога визначається у навчальному посібнику В. Панка, Я. Чаплака та Я. Андреевої як «система заходів, які спрямовані на пом'якшення чи подолання психологічних труднощів, вирішення психологічних проблем, що виникають в окремої особистості чи групи людей, засобами практичної психології» [5, с. 11]. Автори виокремлюють такі основні різновиди психологічної допомоги як психодіагностика, психокорекція, психологічне консультування та психотерапія. Для якісного надання психологічної допомоги населенню важливим є, як констатують науковці, не здобуття майбутніми фахівцями у ході професійної підготовки «мертвого» багажу знань, а здобуття здатності творчо ставитися до дійсності, відчувати нове та адаптуватися до нових завдань та викликів, за потреби нестандартно, але ефективно розв'язувати нові задачі. Ми солідаризуємося із позицією В. Панка, Я. Чаплака та Я. Андреевої щодо важливості звернення майбутніх психологів до власної психічної реальності у ході їх професійної підготовки для здобуття окреслених вище професійно важливих здатностей. Значущість усвідомлення дієвості тенденцій власної психіки для майбутніх психологів підкреслюється Т. Яценко, В. Бондарем [7]. Пізнати та зрозуміти власну психіку, «доторкнутися до психічної реальності» молоді люди отримують можливість у ході фахової підготовки та практичного опанування методами надання психологічної допомоги. Детальніше зупинимося на тих можливостях, які майбутні психологи отримують, опановуючи методами психокорекції, зокрема, групової психокорекції за методом активного соціально-психологічного пізнання.

Проходження здобувачами вищої освіти у ході їх професійної підготовки психокорекційних груп сприяє усвідомленню ними сутності стабілізованої внутрішньої суперечності, яка зумовлює формування особистісної проблеми та блокує творчий потенціал. Під час роботи психокорекційної групи суб'єкту надається допомога, у першу

чергу, в усвідомленні особистісної проблеми та потенційному її розв'язанні за рахунок саморефлексії. Суб'єкт пізнає витoki внутрішнього конфлікту, коли нереалізовані інфантильні потреби «енергетично тиснуть» на психіку, зумовлюючи емоційне неблагополуччя людини, невдоволення собою, іншими людьми, стосунками.

Вагомим в ракурсі усвідомлення сутності особистісної проблеми є пізнання витоків інфантильних тенденцій суб'єкта у ході роботи психокорекційної групи. Адже інфантилізм може зумовлювати ригідність, нездатність брати на себе відповідальність, надмірну прив'язаність, залежність від того, хто поряд, капсулювання в позиції дитини. Також для інфантилізму характерними є такі тенденції як відступ від небажаної реальності у фантастичну (уявну), тенденція до повернення в утробу, відсторонення від оточуючих людей, тривожність, пасивність, бездіяльність, невпевненість. Тобто, за дієвості інфантильних тенденцій відбувається блокування творчого потенціалу. Як констатують Т. Яценко та В. Бондар [7], причини, які призводять до розвитку інфантильності, зазвичай перебувають у площині сім'ї, коли батьки усикають задоволення дитячих потреб або ж не дають дитині приймати рішення самостійно. «Обмеження дитячих потреб та ізоляція можуть призводити до капсулювання в психіці суб'єкта негативної енергії, що затримує його розвиток в інфантильній стадії. При цьому зіткнення дитини із зовнішнім світом породжує страх неприйняття навколишніми. Невідповідність між внутрішніми потребами (прагнення до задоволення) та зовнішніми вимогами (необхідність зважати на реальність) призводить до виникнення в дитини амбівалентних почуттів до первинних лібідних об'єктів, риси яких, інтроєктуючись, поширюються і на самого себе, і на оточуючих» [7, с. 208]. Тоді недовіра, образа, відчуження та інші деструктивні стани та емоції очікуються від усіх оточуючих людей. За таких умов активність суб'єкта блокується, й це блокування стосується також і професійної сфери. Активність, розвиток, творчість та креативність стають неможливими.

В об'єктивуванні суперечливих тенденцій психіки майбутніх психологів підкреслимо ефективність таких методів групової психокорекції як робота із використанням предметних моделей та метафоричних матеріалів, робота із використанням неавторських малюнків, а також психоаналіз комплексу тематичних малюнків. У основі цих методів – спонтанність суб'єкта при виборі зображень чи предметів, які він бажав би використати для представлення внутрішнього змісту психічного. Водночас саме метафоричність цих матеріалів сприяє відчуттю захищеності та більш глибокій об'єктивації змісту психіки. У подальшій діалогічній взаємодії із респондентом, яка вибудовується на основі представленої візуальної репрезентації, розкривається новий для нього зміст, який раніше був неусвідомлюваним. Це сприяє розширенню самосвідомості суб'єкта за рахунок пізнання впорядкованості психічного на рівні «логіки свідомого» та «логіки несвідомого» які є суперечливими по своїй суті. Пізнання глибинних витоків особистісної проблеми, пов'язаної із травматичними переживаннями інфантильного періоду розвитку в процесі психокорекційної роботи з використанням малюнків, каменів чи інших матеріалів, дозволяє майбутньому фахівцю збагнути сутність неусвідомлюваних аспектів психіки. Це послаблює внутрішню суперечливість психічного, породжену драматичними переживаннями дитинства. Завдяки цьому послаблюються ригідні характеристики психіки, які були спрямовані на реалізацію деструктивних програм, започаткованих у інфантильний період. Вивільняється енергія, яка була спрямована на реалізацію цих програм, на компенсаторне задоволення нереалізованих у дитинстві потреб, які водночас не могли бути задоволені у бажаний для суб'єкта спосіб, що лише поглиблювало його деструктивні стани. Саме ця вивільнена енергія, через усвідомлення її попередньої інфантильної спрямованості, може бути переорієнтована на майбутнє, на саморозвиток, самоактуалізацію, творчість та креативність.

Т. Яценко [7] підкреслює, що групова психокорекційна робота сприяє здобуттю важливих для психологів навичок і компетенцій. Розвивається соціально-перцептивний інтелект суб'єкта, що у свою чергу розширює його соціальну компетентність, розвиваються навички розуміння себе та іншої людини. Формуються уміння, важливі для конструктивного спілкування: людина здобуває здатність приймати себе та інших такими, які є, розвивається здатність розуміти когнітивні передумови виникнення різних негативних станів, адекватно визначати свою роль у виникненні непорозумінь з іншими, що сприяє оптимізації взаємин та розвитку адаптивних здібностей. Для суб'єкта стають «видимими» стереотипно-деструктивні тенденції власної поведінки, які не є продуктивними не лише для спілкування з найближчими, а й в соціумі в цілому, у тому числі, і у професійній сфері. У майбутнього фахівця розвивається вміння адекватно оцінювати ситуацію спілкування, здобуваються навички гнучкості поведінки. Майбутній психолог отримує можливість стати суб'єктом саморозвитку, сформуванати психологічну відповідальність за свою поведінку, здатність за потреби знаходити підтримку в собі самому без постійних і іноді безпідставних сподівань на інших. Завдяки розвитку здатності до рефлексії інфантильних витоків особистісної проблематики, усвідомленню власного «життєвого плану» виробляється вміння упереджувати залежність актуальної ситуації взаємодії від деструктивних програм, закладених в інфантильний період розвитку. Таким чином, можемо стверджувати що результатом групової психологічної корекції за методом активного соціально-психологічного пізнання є активізація цілого ряду особистісних змін, які у комплексі сприяють розвитку у суб'єкта потенціалу креативності та творчості.

Здійснений теоретичний аналіз проблеми розвитку потенціалу креативності у майбутнього психолога у ході фахової підготовки, дозволяє стверджувати вагомість не лише набуття ним теоретичних знань, а й проходження власної психокорекції у ході практичної підготовки. Констатуємо, що окреслені нами риси креативної особистості набуваються у ході особистісної корекції у ході якої суб'єкт набуває характеристик адаптивності, конструктивності, стійкості, здатності до реалізації власного творчого потенціалу в ході професійної діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Всесвітній економічний форум 2025: професії майбутнього та ключові навички. URL: <https://jobsdoor.eu/uk/articles/vsesvitnij-ekonomichnij-forum-2025-profesiyi-majbutnogo-ta-klyuchovi-navichki-WX7kmDtBlIX9AuQufh3c> (дата звернення: 24.08.2025).
2. Дослідження «Future of Work 2030: як підготуватись до змін в Україні» URL: <https://csr-ukraine.org/wp-content/uploads/2021/07/Future-of-Work-research-Ukr.pdf> (дата звернення: 21.09.2025).
3. Журавська В., Павленко В. Креативне мислення: аналіз поняття. *Креативність особистості як фактор інноваційного розвитку суспільства: збірн. наук. праць. Вип. 2* / за ред. доц. В.В. Павленко. Житомир: ФОП Левковець Н.М., 2020. С. 57–62.
4. Кириченко Р. Особливості розвитку креативності майбутніх педагогів. URL: https://er.knutd.edu.ua/bitstream/123456789/2979/3/20161111_Kyrychenko_P185-193.pdf (дата звернення: 29.08.2025).
5. Панок В., Чаплак Я., Андрєєва Я. Основи психологічної допомоги: теорія та практика психоконсультації: навч. посібник / за заг. ред. В.Г. Панка, І.М. Зварича. Чернівці: Чернівецький національний університет ім. Ю. Федьковича, 2019. 384 с.
6. Психологічний словник. Автори-укладачі: В. В. Синявський, О. П. Сергєєнкова. За ред. Н. А. Побірченко. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/5980/3/O_Serhieienkova_IL.pdf (дата звернення: 24.08.2025).

7. Самодепривація психіки та дезадаптації суб'єкта: монографія / Т. Яценко, В. Бондар, І. Євтушенко, М. Кононова, О. Максименко. Київ: Видавництво НПУ ім. М. Драгоманова, 2015. 280 с.
8. Саух І., Саух П., Солодовник А. Креативність як ключова компетентність та інтегральний результат якості управлінського процесу в освітній сфері. *Український педагогічний журнал*, 2024. № 2. С. 90–103.
9. Сидоренко О., Танасійчук О. Особливості креативності в професійній діяльності психолога. URL: <https://ekhsuir.kspu.edu/server/api/core/bitstreams/27bf15ba-ea93-4fbb-b65a-eb0f1ded1240/content> (дата звернення: 27.08.2025).
10. Степаненко Н., Павленко В. Теоретичні основи вивчення прояву та розвитку креативності особистості. *Креативність особистості як фактор інноваційного розвитку суспільства: збірн. наук. праць. Вип. 2* / за ред. доц. В.В. Павленко. Житомир: ФОП Левковець Н.М., 2020. С. 144–149.
11. Стратегії формування творчої особистості: методи, прийоми, форми: колективна монографія / авт. кол.: В. Г. Кремень, В. В. Ільїн, Є. Р. Борінштейн, М. С. Гальченко, М. В. Ліпін, Д. В. Погрібна, Н. В. Савчук, О. А. Федорчук. Київ: Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2020. 320 с.
12. Термінологічний словник. URL: https://web.posibnyku.vntu.edu.ua/icgn/8prishak_osnovy_psiholog_pedagogiki/slov.htm (дата звернення: 22.08.2025).
13. Ткач М. М. Проблема розвитку креативності студентів упродовж професійної підготовки. *Науковий часопис НПУ ім. М. Драгоманова. Серія 5: Педагогічні науки: реалії та перспективи*. 2019. Вип. 66. С. 191–196. URL: <http://www.chasopys.ps.npu.kiev.ua/archive/66-2019/47.pdf> (дата звернення: 26.08.2025).
14. Шевченко С., Варіна Г. Психологічні чинники прояву особистісної креативності у юнацькому віці. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*. 2023. Вип. 6. С. 126–131.
15. Bono de E. *Lateral Thinking: Creativity Step by Step*. NY: Harper Colophon, 2015. 300 p.

REFERENCES

1. Vsesvitnii ekonomichniy form 2025: profesii maibutnoho ta kliuchovi navychky. URL: <https://jobsdoor.eu/uk/articles/vsesvitnij-ekonomichnij-forum-2025-profesiyi-majbutnogo-ta-klyuchovi-navichki-WX7kmDtBlIX9AuQufh3c> [in Ukrainian].
2. Doslidzhennia «Future of Work 2030: yak pidhotuvatyts do zmin v Ukraini» URL: <https://csr-ukraine.org/wp-content/uploads/2021/07/Future-of-Work-research-Ukr.pdf> [in Ukrainian].
3. Zhuravska, V. & Pavlenko, V. (2020). Kreatyvne myslennia: analiz poniattia [Creative thinking: concept analysis]. *Kreatyvniy osobystosti yak faktor innovatsiinoho rozvytku suspilstva: zbirn. nauk. prats. Vyp. 2* / za red. dots. V.V. Pavlenko. Zhytomyr: FOP Levkovets N.M., 57–62 [in Ukrainian].
4. Kyrychenko, R. Osoblyvosti rozvytku kreatyvnosti maibutnikh pedahohiv. URL: https://er.knutd.edu.ua/bitstream/123456789/2979/3/20161111_Kyrychenko_P185-193.pdf
5. Panok, V., Chaplak, Ya., Andrieieva, Ya. (2019). Osnovy psykhologichnoi dopomohy: teoriia ta praktyka psykhokonsultuvannia: navch. posibnyk / za zah. red. V.H. Panka, I.M. Zvarycha. Chernivtsi: Chernivetskyi natsionalnyi universytet im. Yu. Fedkovycha
6. Psykhologichniy slovnyk. Avtory-ukladachi: V. V. Syniavskyi, O. P. Serhieienkova. Za red. N. A. Pobirchenko. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/5980/3/O_Serhieienkova_IL.pdf

7. Samodepryvatyia psykhyky ta dezadaptatsii sub'iekta: monohrafiia (2015). / T. Yatsenko, V. Bondar, I. Yevtushenko, M. Kononova, O. Maksymenko. Kyiv: Vydavnytstvo NPU im. M. Drahomanova
8. Saukh, I., Saukh, P. & Solodovnyk, A. (2024). Kreatyvnist yak kliuchova kompetentnist ta intehralnyi rezultat yakosti upravlinskoho protsesu v osvittii sferi [Creativity as a key competence and an integral result of the quality of the management process in the educational sphere]. *Ukrainskyi pedahohichnyi zhurnal*, № 2, 90–103.
9. Sydorenko, O., Tanasiichuk, O. Osoblyvosti kreatyvnosti v profesiinii diialnosti psykhologa. URL: <https://ekhsuir.kspu.edu/server/api/core/bitstreams/27bf15ba-ea93-4fbb-b65a-eb0f1ded1240/content>
10. Stepanenko, N. & Pavlenko, V. (2020). Teoretychni osnovy vyvchennia proiavu ta rozvytku kreatyvnosti osobystosti [Theoretical foundations of studying the manifestation and development of individual creativity]. *Kreatyvnist osobystosti yak faktor innovatsiinoho rozvytku suspilstva: zbirn. nauk. Prats, Vyp. 2 / za red. dots. V.V. Pavlenko*. Zhytomyr: FOP Levkovets N.M., 144–149.
11. Stratehii formuvannia tvorchoi osobystosti: metody, pryiony, formy: kolektyvna monohrafiia (2020). / avt. kol.: V. H. Kremen, V. V. Ilin, Ye. R. Borinshtein, M. S. Halchenko, M. V. Lipin, D. V. Pohribna, N. V. Savchuk, O. A. Fedorchuk. Kyiv: Instytut obdarovanoi dytyny NAPN Ukrainy
12. Terminolohichni slovnyk. URL: https://web.posibnyky.vntu.edu.ua/icgn/8prishak_osnovy_psiholog_pedagogiki/slov.htm
13. Tkach, M. M. (2019). Problema rozvytku kreatyvnosti studentiv uprodovzh profesiinoi pidhotovky [The problem of developing students' creativity during professional training]. *Naukovyi chasopys NPU im. M. Drahomanova. Serii 5: Pedahohichni nauky: realii ta perspektyvy*. Vyp. 66, 191–196. URL: <http://www.chasopys.ps.npu.kiev.ua/archive/66-2019/47.pdf>
14. Shevchenko, S. & Varina, H. (2023). Psykholohichni chynnyky proiavu osobystisnoi kreatyvnosti u yunatskomu vitsi [Psychological factors of the manifestation of personal creativity in adolescence]. *Dniprovskiyi naukovyi chasopys publichnoho upravlinnia, psykhologii, prava*, Vyp. 6, 126–131.
15. Bono, de E. (2015). *Lateral Thinking: Creativity Step by Step*. NU: Narper Colophon.

Подано до редакції: 13.09.2025.